

torova lektor, ako ga uopće treba, može biti samo jezični savjetnik, posljednju riječ mora imati autor i kad nije u pravu.

SAŽETAK

Stjepan Babić, sv. prof. u.m., Zagreb
UDK 801.82:808.62, stručni članak primljen 27. prosinca 1994,
prihvaćen za tisak 16. siječnja 1995.

Ivana Brlić-Mažuranić's Language
For Authentic Texts by Croatian Writers

The paper analyzes language editor's interventions in a number of editions of stories by Ivana Brlić-Mažuranić. The author considers such interventions impermissible, because they for the most part do damage to the original text, and he urges the preservation of linguistic authenticity of literary works.

MIJENJAJU LI SE BROJEVI DVA, TRI I ČETIRI KAD SU S PRIJEDLOZIMA

Vinko Grubišić

Danas kad se pitanjima hrvatskog jezika pristupa slobodno i otvoreno, potrebno je mnoga jezična područja sagledati s različitih motrišta pa tek nakon temeljitih proučavanja prilaziti normiranju pojedinih pojava.

Jedno od jezičnih područja koje hrvatske slovnice nisu najjasnije obradile jesu brojevi pa će se sigurno mnogi u nedoumici upitati treba li reći "došli smo iz dva grada" ili "... iz dvaju gradova", je li dobro "vi dva" ili "vas dva" i sl.

U Florschützovoj gramatici – u izdanju objavljenju prije kojih pedesetak godina – navode se, na primjer, i oblici koji se danas ne upotrebljavaju "dvjema hrvatskim junacima, dvjema mojim vrijednim učenicama".¹ Doduše moglo bi se reći da je Florschützov primjer u skladu s hrvatskom jezičnom tradicijom, jer postoje brojne potvrde za oblike *dviju* i *dvjema* u muškom rodu u starijih hrvatskih pisaca (npr. u Šime Budinića: Od ovih dviju mladić)².

J. Hamm tek usput napominje da se "Broj dva, dvije, kada je uza nj prijedlog obično ne mijenja nikako. (...) Brojevi tri i četiri (gen. triju, četiriju – dat. lok, instr. trima, četirma) rijetko se kada dekliniraju."³ Čitatelj bi se tu mogao pitati a što bi moglo značiti ono "obično" ili "rijetko kada".

U Težak-Babićevoj gramatici⁴ oblik "dvama" navodi se za muški i srednji rod, dok je za ženski rod "dvjema" (115). U toj se knjizi spominju brojevi koji se mi-

¹ J. Florschütz: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole*, Zagreb, 1940, str. 60.

² Akademijin *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 2, Zagreb, 1886, str. 914.

³ J. Hamm: *Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*, Zagreb, 1967, str. 90-91.

⁴ *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1973. U toj gramatici naglasak je "dvāju" i

jenjaju (jedan, dva, tri, četiri, stotina, tisuća, milijun i milijarda), a u noj su navedeni i primjeri gdje se brojevi s prijedlozima ne mijenjaju i gdje se mijenjaju. Tako: "Neki prijedlozi se slažu s dva (...), a neki sa tri padeža." (137) te "... a složeni se (glagolski oblici, V. G.) sastoje od dviju ili triju riječi." (122)

Florschütz, koji je veoma dobro poznao hrvatski jezik, a uz to je imao i dobar jezični osjećaj, vjerojatno je pod utjecajem tradicije izjednačio sva tri roda u dativu, lokativu i instrumentalu. Za Florschützom su se povelj Brabec, Hraste i Živković pa se u njihovoj gramatici nalazi samo "dvjema" za sva tri roda⁵. Takva bi upotreba brojeva danas bila nepravilna.

Maretić se je o brojevima držao onog što je rekao Daničić u *Oblicima* pa je zapravo iz Maretićeve *Gramatike*⁶ nejasno koji se oblici smatraju normom. Iz narodne pjesme navodi i stih: "dok objema (tj. Vuku i Ivanu) ispanula duša" (226-227), iz čega se pokazuje jasnim da oblik *objema* za dativ m. roda nije smatrao nepravilnim. Koliko je Maretić utjecao na kasnije slovničare, pa i na samog Florschütza, valjalo bi tek istražiti. Maretić daje prednost nepromjenjivosti spomenutih brojeva s prijedlozima kad kaže: "Više je u običaju da se ti brojevi, a i broj '4' iza prijedloga ne sklanjaju; govori se npr. kod dva brda, kod dvije žene, tražio sam ga u tri kuće." (227)

U Akademijinoj gramatici koju su napisali Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić i Stjepko Težak na pitanje mijenjaju li se brojevi s prijedlozima ili ne mijenjaju, kaže se: "U pažljivu, njegovanu jeziku treba ih sklanjati, pogotovu kad dolaze bez prijedloga".⁷

Ništa određenija nije ni *Priručna gramatika*⁸, gdje čitamo: "Iza prijedloga se obično mjesto odgovarajućeg padeža, broja i imenice (osobito mjesto genitiva) uzima tzv. skamenjeni akuzativ, npr. Iskricali su se iz oba broda (ili iz obaju brodova)..." (132). A malo dalje: "Ponekad se skamenjeni akuzativ uzima i kad pred njim nema prijedloga, npr. na sudu je došlo do pomirenja dvije stranke (umjesto dviju stranaka)..." (132). Znači, *Priručna gramatika* smatra da se brojevi dva, tri i četiri bez prijedloga mijenjaju, a s prijedlozima se mogu i mijenjati i ne mijenjati.

Nije dovoljno određen ni *Jezični savjetnik s gramatikom* Slavka Pavešića⁹, u kojem čitamo: "Kad broj dva stoji uz imenicu s prijedlogom, i broj i imenica mogu ostati nepromijenjeni i kad bi prijedlog zahtijevao koji drugi padež, npr. dopisuje

"dviju" (115). Odmah iza tih primjera dolaze oblici s pravilnim naglascima: "Promjena dvâ, dvâju, dvâma... vrijedi za muški i srednji rod. Maretić donosi i "triju". U *Priručnoj gramatici* naglasci su samo "dvâju" i "dviju". U "Akademijinoj gramatici" oblici *dvâju* i *dviju* stavljeni su u zagrade.

Čini se da baš Težak-Babićev *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika* (kasnije skraćen naziv u *Gramatika hrvatskoga jezika*) ima izuzetno veliko značenje u vraćanju hrvatskim jezičnim izvoristima s maretićevskih stramputica.

⁵ I. Brabec, M. Hraste i S. Živković: *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb, 1952, str. 86.

⁶ T. Maretić: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, ³1963.

⁷ *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1991, str. 666.

⁸ E. Barić, M. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Znika: *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1979.

⁹ S. Pavešić i dr.: *Jezični savjetnik s gramatikom*, Zagreb, 1971.

se s dvjema redakcijama ili s dvije redakcije, upoznao se s dvama strancima ili s dva stranca ili još bolje s dvojicom stranaca.” (71) Slična je neodređenost u tom savjetniku izrečena i uz brojeve tri i četiri (53, 288).

R. Katičić u svojoj *Sintaksi*¹⁰ kaže: “Sklonjivi brojevi mogu se u padežima osim nominativa, akuzativa i vokativa slagati sa svojom imenicom u rodu, broju i padežu kao pridjevski atributi (vidi t. 863): Stoji on, urar, iznad stola s ropotarijom, drži visočanstveno među dvama prstima djelić sata i čeprka sitnim zavijačem. (Kaleb I, 68).* Isti bi se instrumental mogao izreći i brojnim izrazom s paukalom: među dva prsta. Poraba padežnih oblika sklonjivih brojeva pripada u hrvatskom književnom jeziku pomnijem i biranijem stilu.” (446).

Knjiga koju su do pojave spomenutog Pavešićeva savjetnika mnogi smatrali najpouzdanijim jezičnim pomagalom bila je *Jezični savjetnik za uredske kadrove* Mirka Cerovca¹¹, u kojem piše: “Kad uz njih (tj. brojeve, V. G.) dolazi prijedlog, brojevi dva, tri i četiri obično se ne mijenjaju: radi istodobno sa dva stroja (ne: s dvjema strojevima)”. (56)¹² U odnosu na, recimo, *Priručnu gramatiku*, ovakav savjet uvodi u mnogostruku zabludu. Iz onog “ne s dvjema strojevima” moglo bi se pomišljati da bi takva sintagma mogla biti gramatički pravilna i alternativa onom “sa dva stroja”. Pravilno bi bilo “(...) radi istodobno dvama strojevima”.

Što se tiče povijesti hrvatskog jezika svih triju brojeva o kojima je ovdje riječ, tj. dva, tri i četiri, AR daje brojne primjere gdje se sva ta tri broja s prijedlozima mijenjaju po padežima. (AR sv. 8, str. 913-917, sv. 5, str. 2-5. i sv. 77, str. 638-640) i ovdje nam valja samo upozoriti na te primjere koji će nam ujedno pokazati da je u starijem razdoblju hrvatskog jezika postojalo više oblika za sve kose padeže, čime će se, naravno, trebati pozabaviti povijesna morfologija.

Od hrvatskih jezičnih savjetodavaca – mislim na one koji znadijahu o čemu govora – ovdje bih se zadržao samo na riječima K. Kosora¹³, koji u “djelima suvremenih pisaca i književnika” nailazi “na neobično konstruirane izraze i rečenice, kao što su na primjer: Runevski, otac dva djeteta, – Naš susret, šta je bio nego li susret dvaju djeteta, – Neprekidno smjenjivanje dvije jednostavne mogućnosti, – (...) dviju kmetskih selišta, – izlit će se na obe strane, – Uhvati ga objim rukama, Oni su tu, oni tri.” (57-58). Radi se tu o raznim vrstama pogrešaka, ali uglavnom većinom o onima koje su nastale pod utjecajem srpskog jezika gdje se brojevi o kojima je ovdje riječ ne mijenjaju. Kao što vidjesmo, prema nekim hrvatskim slovnicaма izraz “dviju kmetskih selišta” mogao bi čak biti smatran pravilnim.

Čitajući pomno Akademijinu gramatiku¹⁴, naišao sam na nekoliko zanimljivih primjera upotrebe brojeva s prijedlozima, koje ovdje donosim:

¹⁰ R. Katičić: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1986.

* Radi se o Kalebovu romanu *Na kamenju*, Zagreb, 1940.

¹¹ U ovom radu koristim se drugim izdanjem iz 1960.

¹² Zanimljivo je sagledati ovaj primjer izblježga: ne samo što bi se broj i imenica na koju se odnosi morali mijenjati nego je prijedlog “sa” nepotreban.

¹³ K. Kosor: *Bilješke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca*, Split, ³1979.

¹⁴ V. bilj. 7.

“Latinica je dolazila Hrvatima s dvije strane” (Moguš, 33)

“... s obje strane Velebita” (Moguš, 39)

“... između ta dva para glasnica” (Škarić, 106)

“... zbog svoja dva različita dijela” (Škarić, 212)

“Ta četiri stupnja šumnosti proizlaze iz četiri temeljna stupnja izgovorne napetosti” (Škarić, 463)

“... od četiri ista manja niza” (Oblici, 463)

“Unutar svakog od četiriju glavnih stupnjeva” (Škarić, 136)

“... od četiriju poruka” (Oblici, 464)

Ovim, naravno, svi takvi oblici iz kojih se vidi dosta nedosljednosti nisu iscrpeni. Svakako je najdosljedniji Brozović, u kojega rijetko da se brojevi 2, 3, i 4 s prijedlozima ne mijenjaju. U odjeljku “Oblici ...” brojevi se najčešće ne mijenjaju, a najveću nedosljednost pokazuje Škarić, što je i razumljivo zna li se da je on napisao i najveći broj stranica te knjige.

Uz primjer (str. 731) *momak od dva metra* osjećamo ipak kako bi izraz **momak od dvaju metara* bio neuobičajen, a tim se dabome postavlja pitanje zašto bi taj izraz bio neobičan. Odmah bismo mogli ustvrditi da je izraz “od dva metra” sintagmem sastavljen od prijedloga “od” + “skamenjeni akuzativ” za mjeru. Znači kad bilo koji prijedlog prethodi skamenjenu akuzativu u koji je uključen neki promjenjivi broj, čitav izraz ostaje u akuzativu.

To nam nikako ne dopušta hitro doskočiti do bilo kakva zaključka, jer ostaju pitanja koji su to “skamenjeni akuzativi”, mogu li se oni smatrati izuzetkom od općeg pravila da se brojevi, dva/dvije, oba/obje, tri i četiri uz prijedloge mijenjaju.

Uzmimo iz svakidašnjeg govora sljedeće primjere:

a) “Dijete *s dvije godine* ne zna čitati.”

b) “*Od dvaju kilograma brašna* (*dva kilograma brašna) ne možeš napraviti dosta kruha za čitavo selo.”

c) “Pozdravio nas je *s laku noć*.”

U rečenici a) mogli bismo umjesto prijedloga *s* + ak. upotrijebiti *od* + ak., a u rečenici b) umjesto *od* + gen. mogli bismo upotrijebiti *s* + ak. Dakle: “Dijete *od dvije godine*” i “*S dva kilograma brašna*”. U tom slučaju “*s dva kilograma...*” je skamenjeni akuzativ koji se ne bi mogao zamijeniti *od* + gen. Izrazi “*s dvije godine*” (ili “*od dvije godine*”) te “*s laku noć*” skamenjeni su akuzativi uz koje mogu stajati neki prijedlozi koji inače dolaze s različitim drugim padežima. Znači li to da se akuzativi koji izriču vrijeme i prostor vladaju dosljednije kad je riječ o njihovoj “skamenjenosti” negoli akuzativi kojima se iskazuje, na primjer, težina? Mislim upravo to: “*dvije godine*” u rečenici a) isto je tako skamenjeni akuzativ kao i “*laku noć*” u rečenici c).

Zapravo bi hrvatske slovnice trebale napominjati da se prijedlog “(s)a” upotrebljava s trima padežima: *s* genitivom, akuzativom i instrumentalom. Upravo ne spominjući takve uporabe prijedloga slovnice spretno izbjegavaju čitavo područje nesporazuma glede “skamenjenih akuzativa”. Time, dakako, i sintaksa brojeva ostaje nedosljedno obrađena. Ne znam kako drugačije objasniti primjer: “Došao je

s ono malo njezine sirotinje”, gdje se prijedlog “s” slaže s nominativom/akuzativom (paukalom) “ono malo”.

Skamenjeni akuzativ “laku noć” nije ništa manje “skamenjen” nego li “doviđenja” (skamenjeni genitiv), koji bi mnogi učenici – u to sam siguran – lagano napisali “*do viđenja”. Sigurno je da “s dvije godine” nije “skamenjen” akuzativ toliko koliko su izrazi “doviđenja” ili “laku noć” pa se poteškoće ovdje i pojavljuju zato što stupanj skamenjenosti pojedinih akuzativa može biti veoma različit.

Pravilo o mijenjanju brojeva s prijedlozima se ipak nazire, a glasilo bi da se sintaktički sklopovi s prijedlozima ne mijenjaju samo onda kad su ti sklopovi skamenjeni akuzativi.

Glede izraza “mi dva...tri...četiri”, “vi dva...”, “oni dva...”, “one dvije...” jezični savjetnici, kao i slovnice – ako ovu pojavu opće uzimlju u obzir – jasno ističu: riječ je o pogrešnoj sročnosti, jer umjesto nominativa “mi... vi... oni... one dvije” treba biti “nas...vas...njih dva/dvije”.

U prvom broju časopisa *Hrvatski jezik*, koji je uređivao Stjepan Ivšić, na pitanje, a i sugestije, G.T.S. iz Križevaca o rečenici u brošuri *Današnja sovjetska Rusija* “Dođe li tko u Moskvu na jedna od dvaju još otvorenih vrata Kremlja... mjesto od dvojih te zajednički život dvaju čovjeka, muža i žene... Možda najbolje ‘dvojice ljudi’” (26) sasvim je dobro objašnjeno čitavo pitanje: “Da se govori o dva muškarca onda bi se moglo reći ‘život dvojice ljudi’ ili samo život dvojice, jer se imenice dvojica, trojica, četvorica i upotrebljavaju u običnom štokavskom govoru samo za mušku čeljad. No ovdje je muško (muž) i žensko (žena) i zato se može reći samo dvoje, kako će muž za se i za ženu reći nas dvoje.” (26)

Moglo se je naravno spomenuti u gornjem objašnjenju da se nepravilni izraz “nas dva” (za muškarca i ženu) redovito čuje u hrvatskih kajkavaca. Pitanje je li to pod utjecajem njemačkog ili ne, kao i još poneka druga pitanja glede brojeva u hrvatskom jeziku, valjat će tek podrobnije istražiti.

SAŽETAK

Vinko Grubišić, sv. prof., University of Waterloo, Canada

UDK 801.55:808.62, stručni članak

primljen 28. srpnja 1994, prihvaćen za tisak 3. listopada 1994.

Résumé

Les noms de nombre “dva/dvije” (deux), “tri” (trois) et “četiri” (quatre) précédés d’une préposition sont-ils déclinables?

Après avoir mentionné quelques désaccords parmi les grammairiens croates à propos de la déclinaison des noms de nombre “dva/dvije” (deux), “tri” (trois) et “četiri” (quatre) précédés d’une préposition, l’auteur pense que ces noms de nombre doivent être déclinés, sauf s’ils sont “accusatifs pétrifiés”.